

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА
Історичний факультет
Кафедра історії та етнології України

Борисенківські ЧИТАННЯ

Збірник тез II Всеукраїнської наукової
конференції
м. Київ, 22 листопада 2024 року

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА
Історичний факультет
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА
Факультет історії, бізнес-освіти та права
ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
Історичний факультет
ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО
Факультет історії і міжнародних відносин
УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ
Історичний факультет
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЖИТОМИРСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
Факультет національної безпеки, права
та міжнародних відносин

ЗБІРНИК ТЕЗ
II Всеукраїнської наукової конференції
«БОРИСЕНКІВСЬКІ ЧИТАННЯ»
22 листопада 2024 року
м. Київ

Київ – 2024

УДК 94(477+100)+37.016:94]:005.745

Б82

«Борисенківські читання»: Збірник тез II Всеукраїнської наукової конференції (Київ, 22 листопада 2024 року). Київ : Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2024. 284 с.

Матеріали конференції містять тези доповідей учасників II Всеукраїнської наукової конференції «Борисенківські читання». Тематика конференції охоплює дослідження з актуальних проблем історії України та етнології, всесвітньої історії та міжнародних відносин, а також методики та методології історії.

Збірник призначений для широкого кола науковців, студентів, аспірантів, викладачів та усіх, хто цікавиться історією.

*Рекомендовано до друку Вчено радою історичного факультету
імені Михайла Драгоманова
(протокол № 5, від 18 грудня 2024 р.)*

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Мелещенко Т.В. – кандидат історичних наук, професорка

Візер С.О. – кандидат історичних наук, доцентка

Телегуз І.О. – кандидат історичних наук, доцентка

Перепелюк О.М. – доктор філософії (історія та археологія), доцентка

Бакка Т.В. – кандидат педагогічних наук, доцентка

Упорядники:

Візер С.О. – кандидат історичних наук, доцентка

Телегуз І.О. – кандидат історичних наук, доцентка

Технічне оформлення:

Похиль С.С.

Рецензенти:

Щербак В.О. – доктор історичних наук, професор

Дробот І.І. – доктор історичних наук, професор

Тези подано в авторській редакції, автори матеріалів несуть відповідальність за подану інформацію, достовірність наведених фактів та посилань у текстах. Точки зору авторів публікацій можуть не збігатися з поглядами редакційної колегії.

© Український державний університет
імені Михайла Драгоманова, 2024

процесі роботи міжнародних організацій. Зокрема, найбільш помітною є співпраця між Україною та Австрійською Республікою в ООН, ОБСЄ, ЦЕІ.

Україна та Австрія продовжують дипломатичні відносини та співпрацю на сучасному етапі розвитку суспільства, що засвідчував візит у квітні 2022 р. Карла Нехаммера – федерального канцлера Австрії в Україну, де він провів у Києві переговори із президентом В. Зеленським, засудивши російську агресію і пообіцявши політичну й гуманітарну підтримку.

Отже, є об'єктивні передумови на продовження відносин співпраці України та Австрії у найближчій перспективі у повоєнний період, у тих напрямках, у яких вони розвиваються й зараз. Особливо у допомозі розбудови знищеної росіянами інфраструктури України, розширення торгівельно-економічних зв'язків, а в майбутньому як відносини між повноправними членами Європейського Союзу.

Список джерел та літератури

1. Папенко Н., Лихачова О. Австрійсько-українські відносини: історичний вимір. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2013. №5(118) С.51-55.

2. Сафар'янс Є. Україна та Австрійська Республіка: співробітництво в європейському інтеграційному процесі. *Український історичний збірник*. 2015. №18. С. 267-276.

3. Спільне Комюніке про встановлення консульських відносин між Україною та Австрійською Республікою URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/040-009#Text>

4. Ціватий В., Сочка Я. Дипломатична служба Австрійської Республіки: історичний та інституційний розвиток. *Зовнішні справи: Суспільно-політичний журнал*. 2013. № 9. С. 46-49.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОСВІТНЬОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ (2014-2024 РР.)

*Двірна Катерина,
кандидат історичних наук, доцент
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова
м. Київ*

Анотація. У статті розкриваються основні напрямки нормативно-правового регулювання освітньої сфери України відповідно до воєнного часу. Акцентується увага на значимості удосконалення освітнього законодавства

щодо державних гарантій здобуття освіти різними категоріями населення України, покращення якості навчання, результативності освітнього процесу, а також утвердження морально-патріотичного виховання та національної свідомості українців.

Ключові слова: освіта, російсько-українська війна, нормативно-правове регулювання, політика, Україна, держава, законодавство, освітній процес, мова, українська ідентичність.

Збройна агресія держави-окупанта проти нашої держави, демографічна криза, необхідність захисту території та суверенітету України потребують вчасного на них реагування та успішного вирішення. Серед найважливіших проблем сьогодення є також державне регулювання питань української освіти в умовах війни та воєнного стану, забезпечення функціонування закладів освіти та ефективності навчального процесу. Починаючи з 2014 року, з анексії Криму та подій на Сході України, нормативно-правове регулювання освітньої галузі зазнало суттєвих змін, залишаючись складовою цілісної державної політики на шляху подолання зовнішньої агресії. Воно включає ряд важливих заходів та стратегій, спрямованих на забезпечення якісної та доступної освіти для всіх громадян України, не порушуючи їх конституційні права. Уряд та парламент України вели активну діяльність щодо нормативно-правового регулювання освітніх відносин у напрямі оптимізації, коригуючи освітнє законодавство відповідно до воєнного часу, а особливо в період запровадження воєнного стану.

Основні зміни в нормативно-правовому регулюванні освіти в Україні у період сучасної війни містить Закон України «Про освіту», що є важливим кроком у реформуванні освітньої системи України відповідно до європейських стандартів та принципів. Він має найбільшу кількість правок і є прямим свідченням значущості освітянської сфери для нашої держави [15]. Для прикладу, щодо питання утвердження української національної ідентичності він містить 18 правок до 2022 року та 15 правок після дати повномасштабного вторгнення (7 правок 2022 року, 6 правок 2023 року та 2 правки 2024 року).

Протягом 2015-2022 рр. була прийнята ціла низка законів, які направлені на захист тих, хто боронить українські землі від ворога та членів їх сімей. Так, у 2015 році прийняті зміни до українського законодавства з метою посилення державних гарантій здобуття освіти учасниками бойових дій, які захищали суверенітет і цілісність України та брали безпосередню участь в антитерористичній операції, а також дітям, один із батьків яких загинув, та дітям, які зареєстровані як внутрішньо-переміщені особи, для здобуття професійно-технічної та вищої освіти [6]. Протягом 2016 та 2017 рр. прийняті закони України, які гарантували право на здобуття освіти особам, які

проживали на території проведення антитерористичної операції [9], а також забезпечували «посилення соціального захисту особам, які проживають на тимчасово окупованих територіях та у населених пунктах по лінії зіткнення» [10]. З 5 квітня 2017 року вступив у дію Закон України «Про затвердження Порядку надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів» [14]. Він визначав порядок надання додаткових можливостей для забезпечення якості освіти, а також гарантував пільгові умови при вступі до вищих навчальних закладів. Особливе значення для цієї категорії українців має також Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо державної підтримки учасників бойових дій, осіб з інвалідністю внаслідок війни та їхніх дітей для здобуття професійно-технічної та вищої освіти» від 27 лютого 2018 року №2300-VIII [7].

Значна увага приділялась у цей період юридичному статусу закладів вищої освіти, що залишили тимчасово окуповані території [8]. Окремі умови та окремий статус було надано також українським закладам вищої освіти, що перебували на підконтрольній Україні території Донецької та Луганської областей у 2017 році [19]. У період пандемії COVID-19 прийнято важливий документ, яким внесено певні зміни до «Закону про вищу освіту» щодо особливостей вступу до закладів вищої освіти осіб з тимчасово окупованих територій Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, Донецької та Луганської областей [11].

Нині Закон України «Про вищу освіту» визначає правові, організаційні та фінансові основи функціонування та розвитку вищої освіти в Україні. Це важливий документ суттєво впливає на реформування системи вищої освіти в нашій державі та наближає її до європейських стандартів. Він забезпечує доступ до освіти всіх громадян України, незалежно від їхнього місця проживання [4]. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», який прийнятий у червні 2023 року, забезпечує гарантії доступу до освіти для внутрішньо переміщених осіб (ВПО), включаючи дітей, які були змушені переселитися через військові дії. Він передбачає різні форми допомоги для ВПО, включаючи їх вступ у місцеві освітні заклади та забезпечення матеріальної підтримки [13].

Протягом російсько-української війни *освітній процес в цілому та програми навчання в Україні* пройшли значні зміни, які відбилися на рівні освітніх стандартів, змісту та методів навчання. Міністерство освіти та науки України у 2020 році розробило Стратегію розвитку вищої школи в Україні на 2021-2031 рр., завдяки якій реалізуються та вдосконалюються освітні програми, стимулюється впровадження інноваційних підходів з покращення якості навчання та підвищення його результативності [19].

Міністерство освіти та науки України в умовах війни запропонувало чотири форми освітнього процесу, в основу якого покладено чотири місця перебування його учасників, а саме: учні, які знаходяться далеко від зони бойових дій; учні, які являються внутрішньо переміщеними особами; учні, які безпосередньо знаходяться на окупованих територіях або зоні бойових дій, а також учні, що виїхали за межі України та навчаються в інших країнах світу [18]. Особливу увагу було приділено підготовці фахівців у галузі кібербезпеки, військової та гуманітарної сфер. Запроваджено інклюзивну освіту для дітей з особливими освітніми потребами, а також для дітей, які стали переселенцями через військові дії [3]. Домінантною формою навчання обрано дистанційне навчання – форму комунікації, яка дозволила забезпечити безперервний освітній процес як у школах, так і вищих навчальних закладах [2]. На це вплинули реальні події в державі. Так, внаслідок військової агресії Росії проти України станом на січень 2023 року було пошкоджено 1259 шкіл, що становить 11% від загальної кількості шкіл у країні. 223 школи були повністю зруйновані. Половина зруйнованих і пошкоджених шкіл розташовані у Донецькій, Харківській та Луганській областях. За кордоном перебувала значна кількість як учителів, так і учнів, особливо зі східних та південних областей, які мали продовжувати навчання в українській школі [1].

Протягом 2023-2024рр. відбулися зміни в нормативно-правовому регулюванні функціонування державної мови в українській освітній сфері. У грудні 2023 року ухвалено Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо врахування експертної оцінки Ради Європи та її органів стосовно прав національних меншин (спільнот) в окремих сферах» [5]. Цим законом надано гарантоване право на використання мови відповідної національної меншини в освітньому процесі поряд з державною мовою, однак встановлено обов'язкове вивчення державною мовою предметів, які пов'язані з вивченням української мови, літератури, історії та захисту України.

Антиконституційним у свій час був Закон України «Про засади державної мовної політики» від 3 липня 2012 р. № 5029-VI за президентства В. Януковича, за яким здобуття освіти уможлиблювалося як державною мовою, так і мовами регіональними та мовами національних меншин. Він забезпечував в перспективі надання російській мові статус другої державної мови в Україні. 23 лютого 2014 р. Верховна Рада України скасувала Закон України «Про засади державної мовної політики», який був «визнаний таким, що втратив чинність» [20, с. 92]. Наступні роки стали роками утвердження української мови як державної, а водночас мовної безпеки країни, антиросійського впливу на українство, боротьби проти русифікації. За результатами річного звіту про стан дотримання Закону України «Про забезпечення функціонування української

мови як державної» у 2023 році констатуємо наступне: у 2022 році у порівнянні з попереднім кількість учнів, що вивчали російську мову в загальноосвітніх закладах, зменшилася у більше, ніж у 100 разів: з 454,8 тис. у вересні 2021 року до близько 4 тисяч осіб станом на 1 вересня 2022 року. У 2023/2024 році кількість школярів, що вивчають російську мову як окремий предмет, скоротилася ще в 5 разів – до 768 [17, с. 153].

Важливе значення для освітньої сфери має Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності», відповідно до якого Постановою Кабінету Міністрів України від 15 грудня 2023 року схвалено Стратегію утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації впродовж 2023-2025 рр., яку розроблено відповідно до нормативно-правових актів сучасної України [16]. Щодо визначеної стратегії, то в освітній сфері має домінувати популяризація історії України та боротьба українського народу за незалежність, вивчення життя та діяльності видатних особистостей українського державотворення, збереження історичної пам'яті про ветеранів війни, які стали на захист нашої держави та віддали своє життя за вільну Україну.

У період російсько-української війни постали нові проблеми, що потребували активної нормативно-правової діяльності, внесення змін та доповнень до чинного законодавства відповідно до умов воєнного часу. Протягом 2014-2022 років була прийнята значна кількість законів, постанов, розпоряджень, які лікували «ранену освіту», забезпечуючи доступність до навчання різних категорій народонаселення, особливо учасників бойових дій та їх дітей, а водночас посилили соціальний захист населення прифронтової зони та території зіткнень. У цей час особлива увага приділялася юридичному статусу вищих навчальних закладів, які через воєнні дії дислокувались на інші території України. В умовах широкомасштабної російсько-української війни та введення воєнного стану ситуація в Україні ускладнювалась та потребувала невідкладних заходів щодо освітнього процесу та освітньої політики в цілому. Серед нових проблем постали міграційні процеси, свідоме знищення з боку ворога навчальних закладів або ж втрата освітніми закладами своєї матеріально-технічної бази, виїзд за кордон висококваліфікованих науковців-педагогів. Непрогнозованою стала окупація українських територій та насадження «рашиської моделі» навчання й виховання. Закони, розпорядження, постанови Кабінету Міністрів України цього періоду містять важливі стратегічні напрями освітньої політики, особливими складовими якої є військово-патріотичне виховання, утвердження національної ідентичності, забезпечення функціонування української мови в освітніх закладах як

державної тощо. Стало зрозумілим, що на етапі повномасштабної війни з Росією йде боротьба за збереження державності та територіальної цілісності України й кожен громадянин має максимально реалізувати свої здібності та знання на користь держави. Основою освітянського фронту в умовах сучасної війни і надалі має бути цілеспрямована стратегія держави на створення сприятливих умов для стабільного розвитку закладів освіти та освітньої сфери в цілому, використання європейського досвіду, забезпечення належного рівня освітньої діяльності та якості освіти, яка ґрунтується на відповідній до сучасних реалій нормативно-правовій базі.

Список джерел та літератури

1. Війна та освіта: як рік повномасштабного вторгнення вплинув на українські школи : 20.03.2023 / І. Когут, О. Нікуліна, О. Сирбу, Т. Жерьобкіна, Ю. Назаренко. *Gedos: сайт*. URL: <https://cedos.org.ua/researches/vijna-ta-osvita-yak-rik-povnomasshtabnogo-vtorgnennya-vplynuv-na-ukrayinski-shkoly/> (дата звернення: 20.11. 2024).

2. Матеріали до засідання Комітету Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій: 20.04.2022, 13:00. *Міністерство освіти і науки України: офіційний сайт*. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2022/05/13/Inform.MON.shchodo.pyt.vynesen.na.zasid.Kom.VRU.z.pytan.osvity.pdf>. (дата звернення: 25.11. 2024).

3. Офіційний веб-портал Міністерство освіти і науки України. *Міністерство освіти і науки України: офіційний сайт*. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/inklyuzivne-navchannya> (дата звернення: 22.11. 2024).

4. Про вищу освіту : Закон України від 28.05.2023 р. №1556-VII. *Офіційний веб-портал Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 22.11. 2024).

5. Про внесення змін до деяких законів України щодо врахування експертної оцінки Ради Європи та її органів стосовно прав національних меншин (спільнот) в окремих сферах: Закон України від 8 грудня 2023 року № 3504-IX. *Офіційний веб-портал Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3504-20#Text> (дата звернення: 22.11. 2024).

6. Про внесення змін до деяких законів України щодо державної підтримки учасників бойових дій та їхніх дітей, дітей, один із батьків яких загинув у районі проведення антитерористичних операцій, бойових дій чи збройних конфліктів або під час масових акцій громадянського протесту, дітей, зареєстрованих як внутрішньо переміщені особи, для здобуття професійно-технічної та вищої освіти : Закон України від 14 травня 2015 року №425-VIII. *Офіційний веб-портал Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/425-19#Text> (дата звернення: 20.11. 2024).

7. Про внесення змін до деяких законів України щодо державної підтримки учасників бойових дій, осіб з інвалідністю внаслідок війни та їхніх дітей для здобуття професійно-технічної та вищої освіти : Закон України від 27 лютого 2018 року №2300-VIII. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2300-19#Text> (дата звернення: 22.11.2024).

8. Про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності вищих навчальних закладів, наукових установ, переміщених з тимчасово окупованої території та з населених пунктів, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження : Закон України від 3 листопада 2016 року №1731-VIII. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1731-19#Text> (дата звернення: 20.11.2024).

9. Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення права на здобуття освіти осіб, місцем проживання яких є територія проведення антитерористичної операції : Закон України від 19 квітня 2016 року № 1114-VIII. *Офіційний веб-портал Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1114-19#Text> (дата звернення: 22.11.2024).

10. Про внесення змін до деяких законів України щодо посилення соціального захисту осіб, які проживають на тимчасово окупованих територіях та у населених пунктах на лінії зіткнення : Закон України від 7 лютого 2017 року №1838-VIII. *Офіційний веб-портал Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1838-19#Text> (дата звернення: 22.11.2024).

11. Про внесення змін до Закону України «Про вищу освіту» щодо особливостей вступу до закладів вищої освіти осіб з тимчасово окупованих територій Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, Донецької та Луганської областей : Закон України від 3 липня 2020 року № 744-IX. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/744-20#Text> (дата звернення: 23.11.2024).

12. Про внесення зміни до розділу XV «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про вищу освіту» щодо діяльності вищих навчальних закладів на підконтрольній українській владі території Донецької та Луганської областей : Закон України від 11 липня 2017 року №2122-VIII. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2122-19#Text> (дата звернення: 23.11.2024).

13. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 02.06.2023 р. № 1706-VII. *Офіційний веб-портал Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 25.11.2024).

14. Про затвердження Порядку надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів : Закон України від 5 квітня 2017 р. № 268. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/268-2017-%D0%BF#Text> (дата звернення: 22.11. 2024).

15. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. *Офіційний веб-портал Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 20.11. 2024).

16. Про схвалення Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023-2025 роках : Постанова Кабінету міністрів України від 15 грудня 2013 п. № 1322. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1322-2023-%D0%BF#n18> (дата звернення: 22.11. 2024).

17. Річний звіт про стан дотримання Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» у 2023 році URL: <https://mova-ombudsman.gov.ua/storage/app/sites/14/Звіт%202023/РІЧНИЙ%20ЗВІТ%202023.pdf> (дата звернення: 25.11. 2024).

18. Стаття МОН запропонувало чотири форми освітнього процесу під час війни: 18 серпня 2022. *Еспресо: веб-сторінка*. URL: <https://espresso.tv/mon-zaproponuvav-chotiri-formi-osvitnogo-protsesu-pid-chas-viyni> (дата звернення: 25.11. 2024).

19. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021-2031 роки Міністерство освіти і науки України. Київ 2020 р. *Міністерство освіти і науки України: офіційний сайт*. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf>. (дата звернення: 25.11. 2024).

20. Чорний І. В., Єльнікова Н. І. Правове регулювання української мови як державної в українській освітній сфері. *Право і безпека*. 2023. Т. 88, № 1. С. 88–98.